

В. В. Котенко

ПОСУД ХЕРСОНЕСА ТАВРІЙСЬКОГО, ЗНАЙДЕНИЙ В ОЛЬВІЇ

В публікації розглядається питання економічних взаємовідносин Ольвії та Херсонеса Таврійського в елліністичний час. Для цього з керамічного комплексу Ольвії виокремлено групи привізних гончарних виробів херсонеського виробництва, представлених переважно розписними столовими глеками та деякими специфічними формами посуду.

Ключові слова: Ольвія, Херсонес Таврійський, розписна кераміка, еллінізм.

В елліністичний час Херсонес Таврійський та Ольвія переживають хвилю економічного підйому, про що свідчить, зокрема, потужний розвиток власного керамічного виробництва в обох центрах. Проблема зв'язків між цими полісами в даний період лишається не вирішеною до кінця, не зважаючи на існуючу джерельну базу, представлену, перш за все, масовим археологічним матеріалом. Справа в тому, що дискусійним є не лише визначення центрів виробництва окремих типів кераміки з Ольвії та Херсонеса, а й виділення компактних груп привізного матеріалу, знайдених в обох центрах, які часто зараховуються до виробів місцевих майстерень. Так, наприклад, сіролощений посуд, який зустрічається на поселеннях хори обох полісів, інколи відносять до херсонеського лакового виробництва [Егорова, 2009, с. 65-66], незважаючи на те, що для керамічного комплексу Ольвії він є масовим матеріалом [Буйских, 2007, с. 39-42]. З іншого боку, до ольвійського місцевого виробництва, хоч і з застереженням, було віднесено деякі розписні посудини [Зайцева, 1982, с. 59], які, згідно з сучасними уявленнями, більшою мі-

рою відповідають херсонеському керамічному виробництву. Складнощі виникають також в ході атрибуції кухонного посуду, який для елліністичного періоду був ідентичним за формою та кольором випалу. Звісно, що остаточні висновки про походження окремих груп кераміки можна буде робити лише отримавши результати аналізів глиняної маси. Однак, на сьогодні в результаті багаторічних досліджень херсонеського розписного посуду, маються певні методичні напрацювання, у відповідності до яких можна з високою долею вірогідності ідентифікувати продукцію місцевого херсонеського виробництва, знайдену поза межами цього центру.

Проблема економічних взаємовідносин Херсонеса Таврійського та Ольвії в елліністичний час на підставі аналізу масового керамічного матеріалу, зокрема керамічних клейм, була порушена М.І. Золотарьовим [Золотарев, 1994, с. 123 – 137]. Він зібрав та проаналізував більше трьохсот херсонеських клейм на тарних амфорах, що походять з розкопок Ольвії, та з'ясував, що початок торгівельних зв'язків між полісами, а також надходження херсонеських продуктів в амфорах, припадає на останню четверть IV ст. до н.е. Торгівля переживає певні фази підйому та занепаду і у першій чверті II ст. до н.е. припиняється. Очевидно, з херсонеськими амфорами до Ольвії в якості товару надходив також столовий керамічний посуд та дрібна тара. Наразі важливим є виокремлення цієї привізної групи посуду з-поміж ольвійської місцевої кераміки, що дозволить говорити про економічні та культурні зв'язки між двома північнопричор-

© В.В. КОТЕНКО, 2015

номорськими полісами за елліністичної доби на новому рівні.

Привізний посуд Ольвії, що походить з Херсонеса Таврійського, репрезентований окремими групами столових форм з розписом, а також флягами та фіміатеріями. Розписний посуд представлений глеками різної форми, на зовнішню поверхню котрих нанесений рослинний орнамент або горизонтальні смуги переважно у середній частині тулуба червоною чи бурою фарбою. До нас дійшли переважно стінки посудин, на яких добре зберігся декор. Орнаменти на збережених фрагментах умовно можна поділити на три групи. До першої відносяться концентричні завитки різного розміру та складності виконання, а також поєднані з ними хвилячки. Часто рослинний орнамент поєднується в одну композицію зі смугами, які розміщуються переважно під розписом. Остання група представлена горизонтальними смугами у місці найбільшого розширення стінок глека або на плечах.

Тема розписного посуду з античних центрів Північного Причорномор'я була порушена ще на початку ХХ ст. [Штерн, 1910, с. 160-175] та неодноразово висвітлювалася в науковій літературі, де найгостріше поставало питання його походження. В узагальнюючій статті про історію художньої кераміки Т.М. Кніпович наголосила на існуванні місцевої традиції колоній Північного Причорномор'я розмальовувати посуд. Зокрема вона наводить матеріали з Ольвії та Боспору [Кніпович, 1941, с. 148-149] та, на жаль, їй не була відома місцева керамічна продукція Херсонеса Таврійського. З точки зору розвитку мистецтва північнопричорноморських центрів за елліністичної доби, то, за висновками Т.М. Кніпович, воно зазнало значного впливу архаїчної доби та за своїм естетичним спрямуванням було пов'язане з Александрією Єгипетською [Кніпович, 1941, с. 148 – 149].

Теза про місцеву ольвійську розписну кераміку розвинута у роботах К.І. Зайцевої. Неодноразово звертаючись до ольвійських матеріалів, вона окремо проаналізувала групу місцевої, на її думку, кераміки з рослинним орнаментом елліністичного часу. Деякі посудини або фрагменти, узагальнено віднесені Т.М. Кніпович до місцевого виробництва північнопричорноморських центрів, К.І. Зайцевою були атрибутовані як ольвійські, хоча стосовно окремих з них автор сама мала сумнів, звертаючи увагу на відмінний колір глиняної маси та характер домішок [Зайцева, 1982, с. 50]. З іншого боку, автор доречно звернула увагу на той факт, що для ольвійських виробів характерна лискована поверхня, на яку наносився орнамент. Ця відмінна риса місцевого ольвійського посуду прослідковується також на місцевому сіроглиняному посуді. Для

виробів херсонеського походження у більшій мірі застосовувалось нанесення орнаменту на світлий ангоб або безпосередньо на стінки посудини без попередньої обробки.

З фондів НІАЗ «Ольвія» НАН України та наукових фондів ІА НАН України¹ відомі окремі фрагменти виключно закритих форм посуду, які найбільш вірогідно можна віднести до херсонеського виробництва, перш за все, відповідно до візуальної характеристики глини та стилістичних особливостей розпису. Перша група з рослинним орнаментом представлена стінками глеків. Глина уламків має яскраво- або темно-червоний колір, помітні домішки вапняку та подрібненого шамоту. Орнамент представлений у вигляді завитків, які нанесені темно-червоною фарбою на поверхню з попереднім покриттям світлим ангобом або ж без нього (рис. 1, 1-7). За вигином стінки можна зробити висновок про нанесення розпису на верхню частину тулуба посудини.

Часто рослинний орнамент поєднується в одну композицію з горизонтальними смугами, так званими «поясками», які розміщуються нижче розпису. У таких випадках рослинний орнамент зображувався здебільшого у вигляді гілочок чи гірлянд (рис. 1, 8-12). Особливої уваги заслуговує частина глека (плечі і стінки), на світлу ангобовану поверхню якого нанесений рослинний орнамент у вигляді гілочки та трьох смуг бурою фарбою (рис. 1, 12). Відмінною рисою глека є графіті на плечовій частині у вигляді літер НР в лігатурі. Подібні графіті трапляються зокрема на пам'ятках херсонеської хори [Латышева, 1981, с. 106; Stolba, 2002, р. 232] і трактується як написи теофорних імен від Геракла, які часто зустрічаються в херсонеському ономастиконі [Соломоник, 1964, с. 191].

Найближчі аналоги посуду з таким орнаментом відомі з території херсонеської держави. Дослідники фіксують поширення аналогічного матеріалу на поселеннях Кара-Тобе, Чайка, Південно-Донузлавське городище, Беляус, Тарпанчі, бухта Вітряна та ін. [Дашевская, 1967, с. 162, Егорова, 2014, с. 319]. Зокрема, з культурного шару 70-60 рр. III ст. до н.е. городища Калос Лімен відомий майже цілий одноручний глек з рослинним та смужковим орнаментом висотою 33 см та максимальним діаметром тулубу 20 см, віднесений до херсонеського виробництва [Уженцев, 2006, с. 208, рис. 73, 1]. Дуже схожий виріб відомий з розкопок Ольвії, який неодноразо-

1. Висловлюю щире вдячність начальнику Ольвійської експедиції д.і.н. А.В. Буйських, співробітнику фондів НІАЗ «Ольвія» НАНУ Т.М. Шевченко та старшому науковому співробітнику Наук. фондів ІА НАНУ к.і.н. Т.М. Шевченко за допомогу в опрацюванні матеріалів.

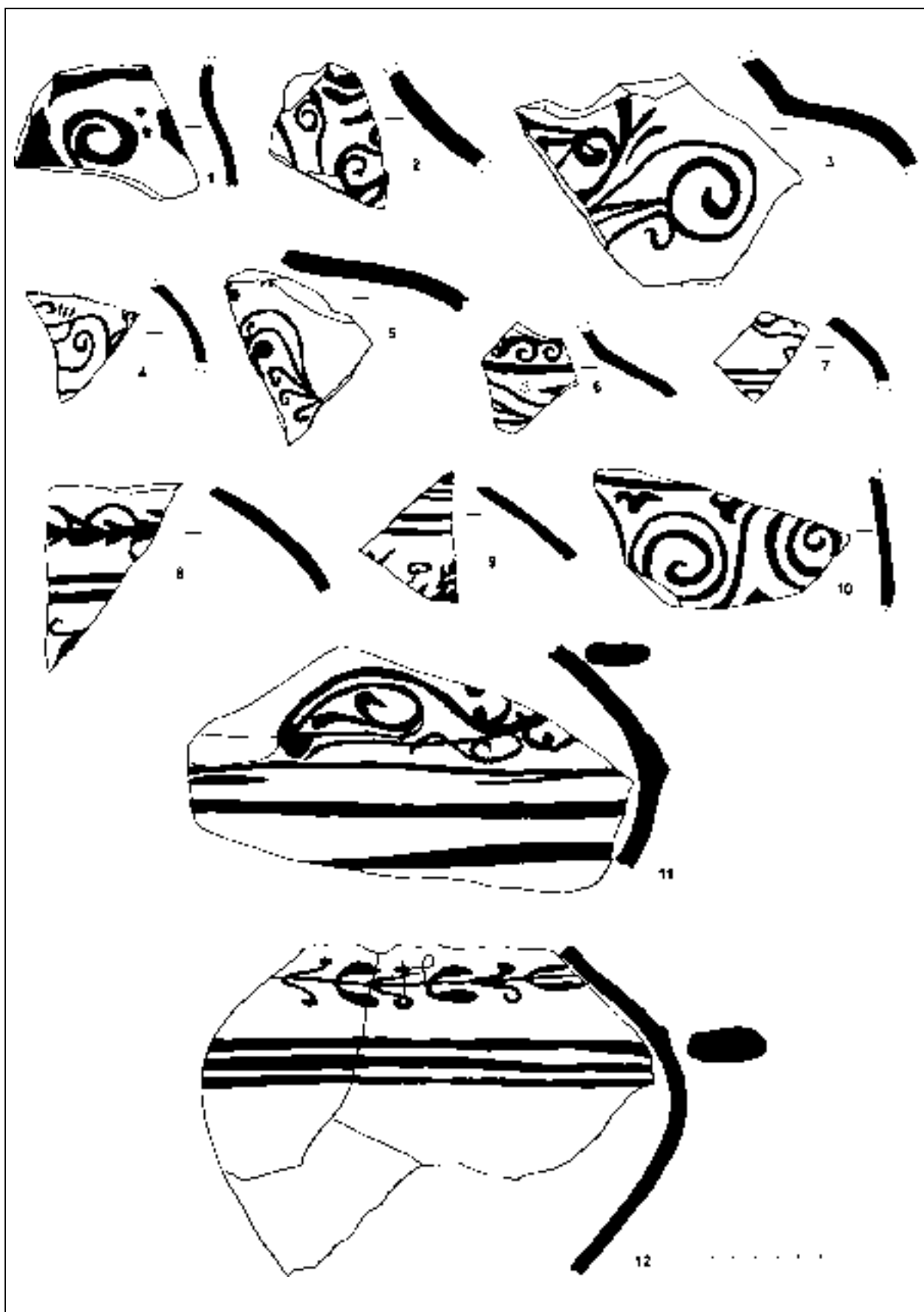

Рис. 1. Фрагменти посуду з рослинним орнаментом, знайдені в Ольвії

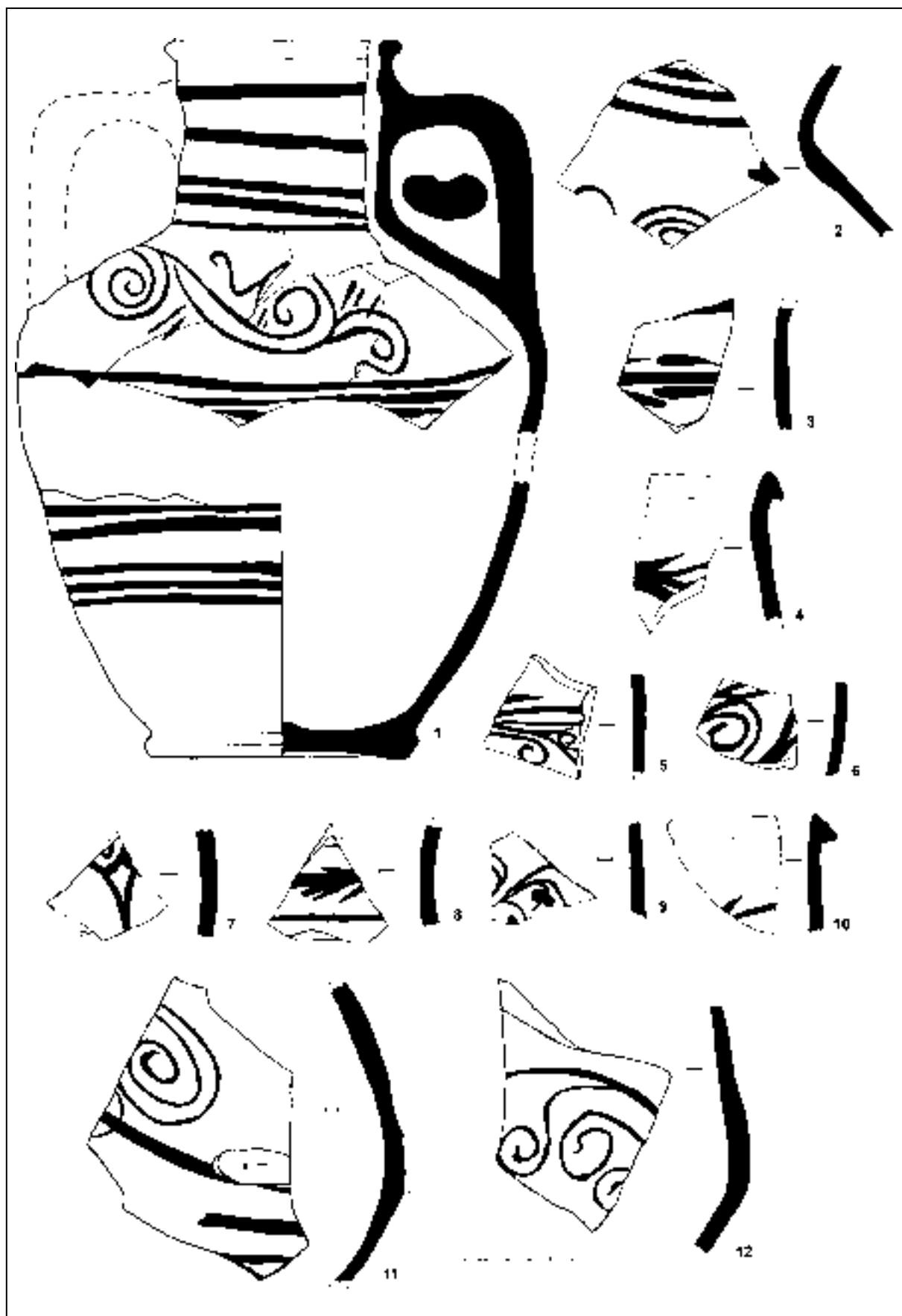

Рис. 2. Кераміка з рослинним орнаментом з поселення Маслини

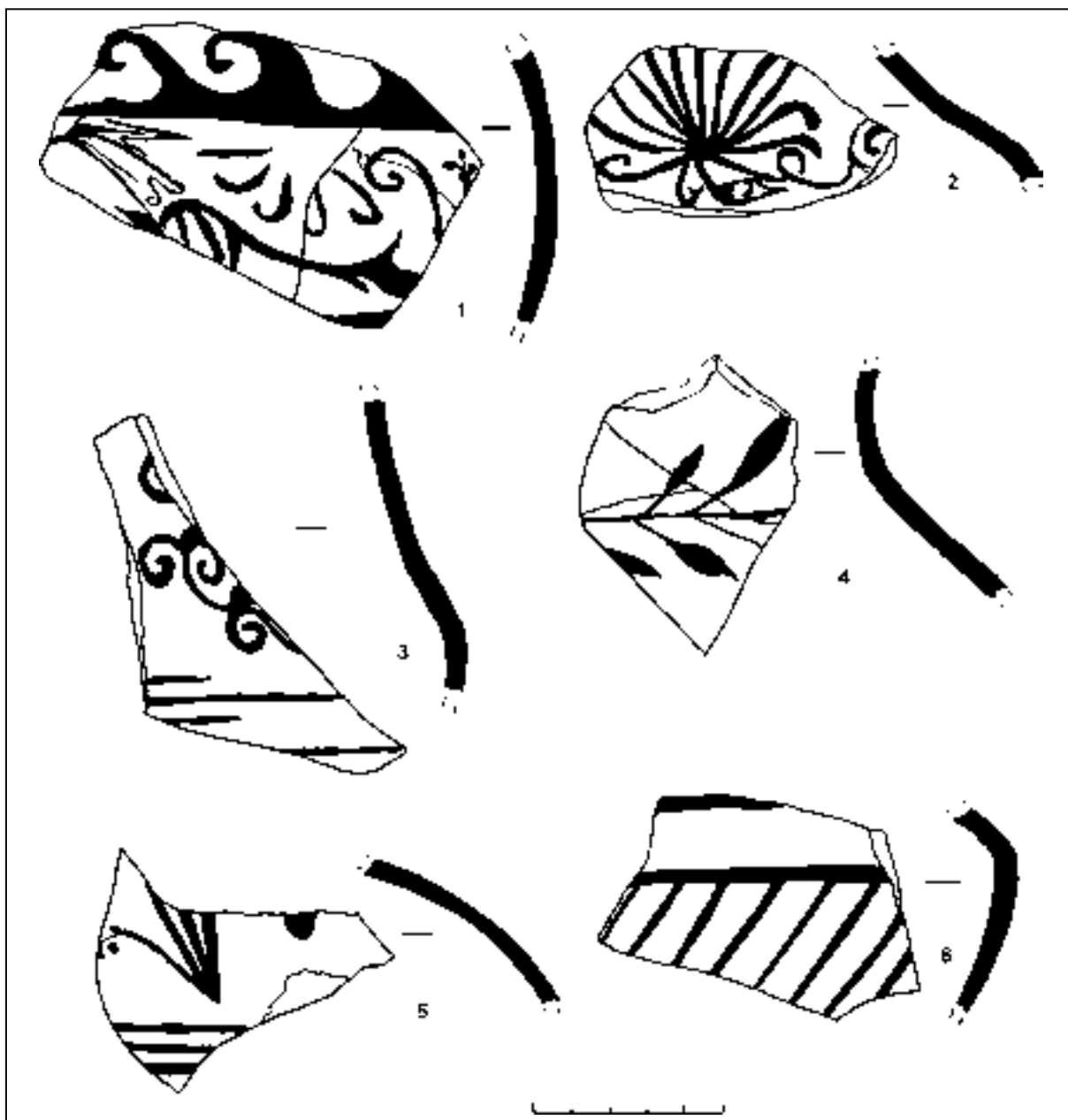

Рис. 3. Фрагменти розписного посуду з лискованою поверхнею з Ольвії

во у публікаціях був віднесений до місцевої продукції [Книпович, 1941, с. 141; Зайцева, 1982, с. 51]. Присутній такий матеріал у значній кількості також в керамічному комплексі поселення Маслини – найпівнічнішому серед досліджених укріплень хори Херсонеса Таврійського². Зокрема, звідси відомі численні стінки розписних виробів (рис. 2, 2 – 12), а також масивний, ймовірно, дворучний глек (столова амфора?) з аналогічним розписом (рис. 2, 1). Його реконструйована висота сягає

32,5 см, діаметр вінця 10,5 см, діаметр дна на кільцевому піддоні 11,8 см, ручки кріпляться до верхньої частини горла та до плечей глека. Горло прикрашене косими горизонтальними смугами червоної фарби, під якими міститься рослинний орнамент у вигляді хаотичних завитків, нижче котрих знову нанесені смуги червоної фарби. Орнамент виконаний безпосередньо на поверхні посудин. Можливо, саме таку форму мали посудини, фрагменти яких було знайдено в Ольвії (рис. 1, 1 – 3).

Аналогічні орнаменти наведені також в узагальнюючій статті О.Д. Дашевської про елліністичну кераміку з пам'яток Північно-Західної Таврики. Автор цілком дотримується її місцевого херсонеського походження і

2. Висловлюю подяку директору Музею археології та етнографії Слобідської України ХНУ імені В.Н. Каразіна к.і.н. І.Б. Шрамко, а також головному зберігачеві фондів О.О. Крютченку за можливість опрацювати матеріали з поселення Маслини.

датує традиційно III – початком II ст. до н.е. [Дашевская, 1967, с. 167 – 168]. З розкопок Херсонеса також відомий подібний тип глеків. Зокрема з цистерни на північно-східній ділянці городища походить орнаментований рослинними мотивами глек (горизонтальні гілочки), який, за матеріалами всього комплексу датується в межах III ст. до н.е. [Zolotarev, 2005, p. 197, 209, fig. 11, 4].

Вивчаючи розписний посуд херсонеського виробництва з Ольвії, варто зазначити, що серед орнаментованих фрагментів зустрічаються дещо відмінні матеріали, які мають схожий рослинний розпис, та відрізняються, перш за все, характеристиками глини, вмістом домішок та способом обробки поверхні. В деяких випадках орнамент наносився на лисковану поверхню посудини аналогічною червоною або коричневою фарбою (рис. 3, 1-6). Глина таких уламків яскраво оранжева, не містить виражених включень вапняку та дещо щільніша. Тому, можливо, такий посуд можна віднести до ольвійського місцевого виробництва, однак, не виключено, що сам тип декору міг сформуватися під безпосереднім херсонеським впливом.

Дещо інший тип орнаментациї херсонеських глеків з розкопок Ольвії представлений горизонтальними смугами, які оперізують тулуб у місці його найбільшого розширення (рис. 4, 1-11). Зазвичай їх налічується тричотири різної ширини, між якими залишена не завжди однакова відстань. Колір фарби коливається від яскраво червоного до бурокоричневого. Як і у випадку з рослинним орнаментом, смуги наносилися на світлий ангоб або ж просто на випалений виріб. Інколи такий орнамент наносився на горло глека під вінцем у вигляді широкої смуги (1-1,5 см) або кількох вузьких (до 1 см). Стінки таких посудин тонші за стінки масивних глеків з рослинним орнаментом.

Серед ольвійських матеріалів зустрічаються частини орнаментованих глеків різних розмірів. Найбільший з них (О-2009/Р-25/1474, рис. 4, 1) має висоту близько 27 см, високе горло та діаметр близько 18 см. До верхньої частини тулубу і, ймовірно, до вінця кріпилася одна дещо сплюснена ручка. Частина горла та середня частина тулуба прикрашалася смугами червоної фарби. Поверхня виробу була покрита тонким шаром ангобу. Дещо інша форма глека представлена дрібнішим виробом на кільцевому піддоні (О-76/ЮЗА/547, рис. 4, 2). До середньої частини тулуба також кріпилася сплюснена вертикальна ручка. Глек орнаментований чотирма вузькими смугами червоної фарби по ангобованій поверхні. Ще одна форма характеризується широким тулубом (діаметр 15 см) та петлеподібною сплюсненою вертикальною ручкою (О-57/2748, рис. 4, 3).

У місці найбільшого розширення тулуба на ангобовану поверхню нанесено орнамент у вигляді трьох вузьких смуг червоною фарбою. Інший тип представлений тонкостінним виробом з найбільшим діаметром 12,8 см (О-75/ЮЗА/986, рис. 4, 4). На середню частину тулуба, покриту ангобом, нанесено орнамент у вигляді трьох вузьких смуг червоною фарбою.

Різноманіття форм «смугастих» глеків цілком співвідноситься з відомими матеріалами херсонеського виробництва з різних пам'яток Північно-Західної Таврики. О.Д. Дашевська, зокрема, опублікувала ойнохоу та глеки зі смугастим орнаментом з бухти Вітряної, городищ Чайка та Південно-Донузлавське [Дашевская 1967, с. 165-166, рис. 4, 2; 4, 5]. Один з глеків з приміщення III ст. до н.е. Південно-Донузлавського городища має округлий тулуб діаметром 13 см. Його поверхня вкрита білим ангобом на який у місці найбільшого розширення нанесено три смуги червоною фарбою. Схожий за орнаментациєю глек з високим циліндричним горлом і роздутими плечима відомий також з будівлі III–II ст. до н.е. городища Чайка [Дашевская 1967, с. 165-166, рис. 4, 5; 4, 2]. З цієї ж пам'ятки з приміщень IV–III ст. до н.е. походять також столові глеки херсонеського виробництва з лінійним орнаментом [Попова, Коваленко 2005, с. 13, рис. 12, 9; с. 19, рис. 33, 6; с. 76; рис. 126, 8; Егорова 2014, с. 317-318, рис. 18, 1, 3]. З поселення Панське I походить також ряд червоноглиняних глеків, орнаментованих смугами у середній частині тулубу. Їх виробництво віднесене також до херсонеського [Kašaev, 2002, p. 161-162, pl. 78, 7, 8, 12]. З городища Калос Лімен також відомий масивний глек херсонеського виробництва з появжжі 70 – початку 60-х рр. III ст. до н.е., орнаментований на рівні плечей трьома смугами червоної фарби [Уженцев, 2006, с. 209, рис. 74, 2]. Аналогічний посуд трапляється і серед поховального інвентарю. Так з некрополя городища Беляус відомі цілі форми дворучного глека (плоскодонної амфори?) зі смугастою орнаментациєю на плечах посудини та одноручного глека з аналогічним розписом, які також датуються елліністичним часом і відносяться до херсонеського виробництва [Дашевская, 2014, с. 113, табл. 4, 2; с. 122, табл. 13, 1].

З поселення Маслини також відомі цілі форми та чисельні фрагменти мальованих херсонеських глеків (рис. 5, 1-5). Зокрема слід відзначити цілу форму високого одноручного глека (64/III, 19, М-75) висотою 30,8 см та діаметром близько 20 см, орнаментованого у середній частині чотирма вузькими та однією широкою смугами червоної фарби (рис. 5, 1) [Котенко 2014б, с. 333-334]. Зовнішня частина вінця також прикрашена смугою червоної фарби. Глина, з якої виготовлено посудину,

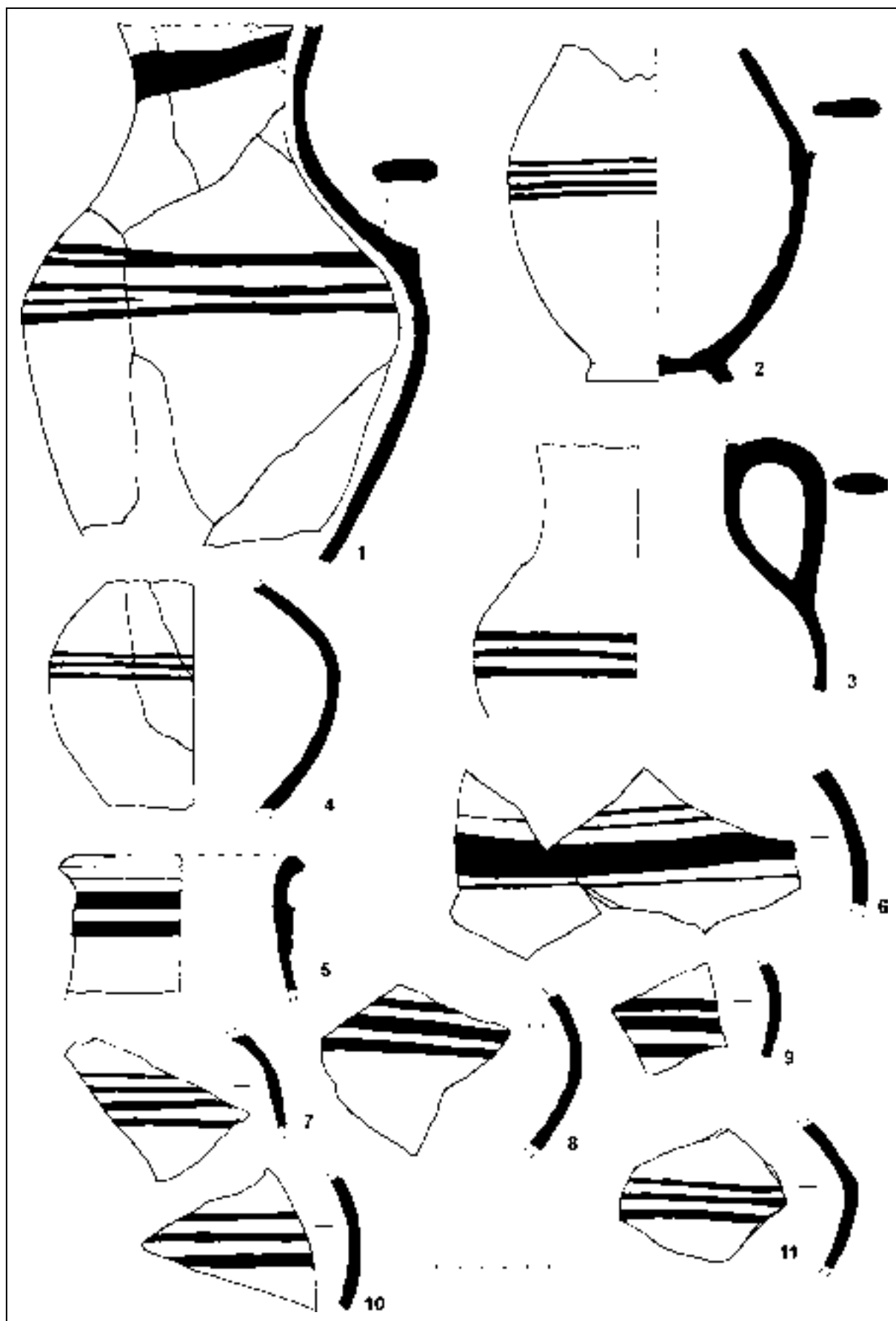

Рис. 4. Фрагменти глеків з лінійним орнаментом з Ольвії

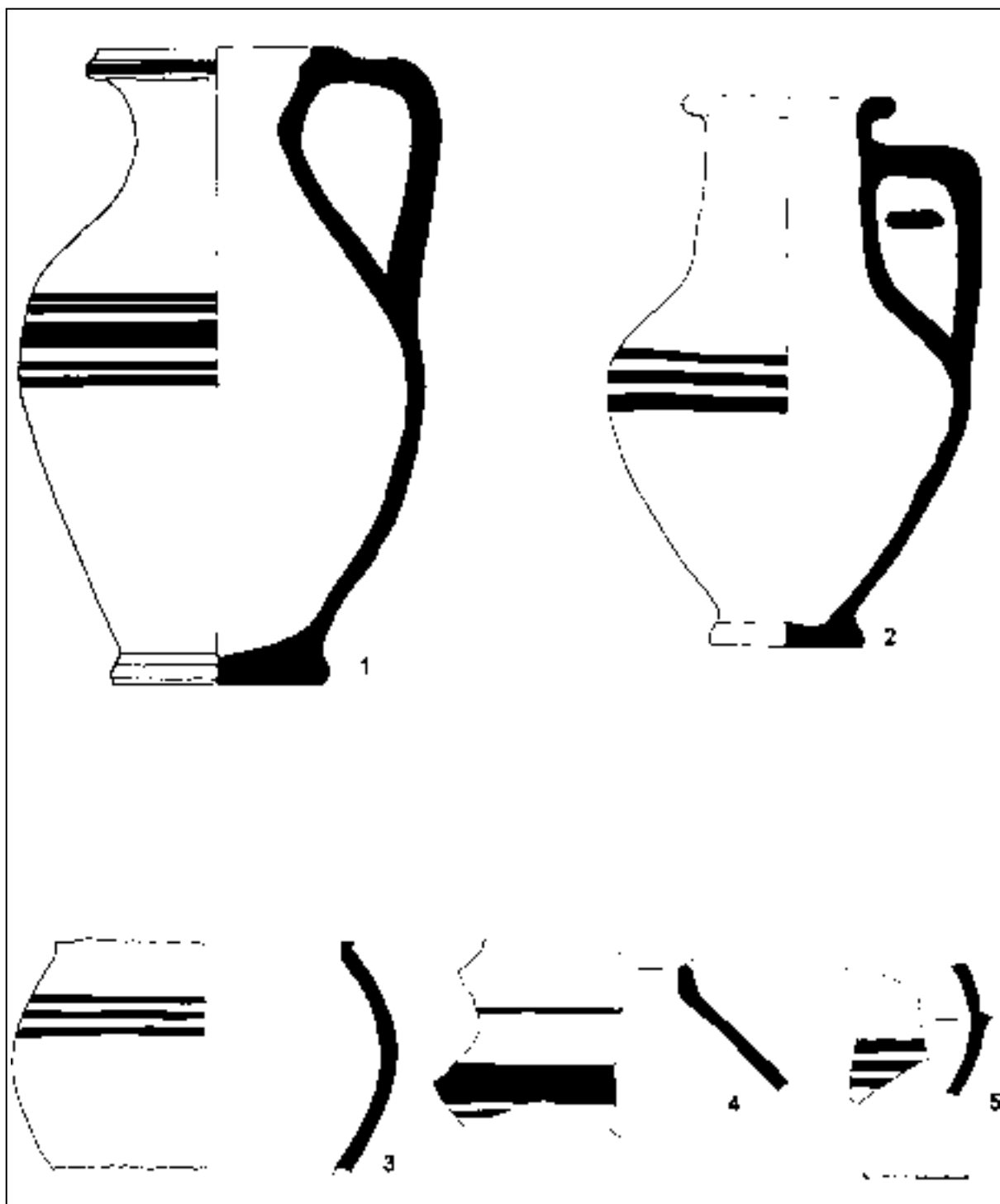

Рис. 5. Кераміка з лінійним орнаментом з поселення Маслини

має насичений оранжевий колір з помітними дрібними домішками вапняку. Глек походить з укріпленої частини поселення, ймовірно з елліністичного приміщення III ст. до н.е. Ще одна ціла форма з Маслин³ (99/132-M84), яка демонструє найпоширеніший тип глеків херсонеського виробництва, має висоту 26 см та найбільший діаметр на рівні плечей 17 см, горло циліндричне, вінчик виступаючий зі скошеним краєм, ручка сплюснена овальна у розрізі, дно ледь увігнуте з виступаючим рантом. Глина має червоний колір з домішками. Середня частина посудини орнаментована трьома смугами червоної фарби (рис. 5, 2). Посудина походить з ділянки, прилеглої на південний схід до укріплення [Латышева, 1984, л. 21]. Збереглася також середня частина ще одного глека з максимальним діаметром близько 18 см, на яку нанесені три смуги червоною фарбою (154/129-M84; рис. 5, 3). Фрагмент походить з ями селища, прилеглому до укріплення зі сходу [Латышева, 1984, л. 10].

Саме херсонеське виробництво глеків з орнаментациєю червоною фарбою у вигляді горизонтальних «пооясків» неодноразово стверджувалося дослідниками самого городища. Так ще Г.Д. Белов, публікуючи матеріали з елліністичного будинку в Херсонесі Таврійському зазначав, що наймасовішою серед знахідок є група глеків, більшість з яких належить місцевому виробництву. Для них характерна однакова херсонеська глина, технологія виготовлення, подібність форми. До того ж «простий лінійний або рослинний орнамент значно розповсюджений на місцевій херсонеській кераміці елліністичного часу і наноситься зазвичай на світло-жовту обмазку посудини» (переклад з рос. – В.К.) [Белов, 1962, с. 152]. Група глеків аналогічної форми відома також з розкопок цистерни північно-східної ділянки Херсонеса, де вони представлені широким спектром форм та варіаціями у взаєморозташуванні смуг орнаменту і датуються III ст. до н.е. [Zolotarev, 2005, p. 197-198, fig. 10-12].

Серед кераміки херсонеського виробництва у керамічному комплексі Ольвії виокремлюється група посуду спеціального призначення. До малочисельної групи дрібної керамічної тари належать, зокрема, фляги – невеликі посудини закритої форми, що характеризуються наявністю широкого тулубу округлої або витягнутої форми без визначеного дна. Дві ручки частіше за все кріпилися від плечей до горла, інколи безпосередньо до плечей. Присутність херсонеських фляг у

керамічному комплексі елліністичної Ольвії вже фіксувалася [Котенко, 2014а, с. 385, рис. 2, 2], наразі ж є можливість доповнити цю інформацію.

В масиві ольвійського посуду було відібрано фрагменти двох фляг, що походять з розкопок ділянки НГС. Одна з них (О-96/НГС/380) вціліла на рівні короткого горла та з одного боку до середньої частини тулубу (рис. 6, 1). Ширина вінця сягає 7 см, профільоване горло має висоту 4 см, звідки посудина розширюється і набуває округлих форм. Припустимий реконструйований діаметр близько 24 см, висота 27 см. Слідів кріплення ручок на горлі не виявлено, тому очевидно вони знаходилися на рівні плечей посудини. Слід відзначити асиметричність горла, з вираженим дефектом виробництва. Фляга виготовлена з червоною глини з помітними домішками вапняку. На збереженій частині тулубу помітна орнаментация у вигляді концентричних смуг червоною фарбою на поверхні без попередньої обробки. Подібна фляга вже відома з розкопок Ольвії (О/59-773; рис. 6, 2). За аналогіями, що походять з поселень хори Херсонеса Таврійського (Південно-Донузлавське, Калос Лімен, Кульчук, Маслини, Чайка), посудини можна датувати кінцем IV – першою третиною III ст. до н.е. [Дашевская, 1967, с. 165, рис. 4, 3, 6; Кутайсов, Уженцев, 1994, с. 58, рис. 13, 5-6; Ланцов, Гречко и др., 2011, с. 77, рис. 2.1; Котенко, 2014, с. 385, рис. 2, 2; Егорова, 2014, с. 319, с. 19, 1].

Інша фляга (О-93/НГС/878), від якої зберігся лише фрагмент короткого профільованого горла (3 см), має реконструйовану ширину вінця 6 см (рис. 6, 3). Посудина виготовлена з червоної херсонеської глини з дрібними домішками вапняку. За параметрами ця невелика фляга знаходить аналоги у керамічному комплексі херсонеських поселень Маслини, Панське I, Чайка, а також некрополів Ольвії та поселення Кошари і може датуватися елліністичним часом [Котенко, 2014, с. 385].

Слід зазначити, що попри значний ареал поширення фляг херсонеського виробництва як в межах власної держави так і за ними (присутність в ольвійських матеріалах), ця форма дрібної керамічної тари знайома також гончарам Ольвії. Відома фрагментована фляга з Білозерського поселення на східній окраїні ольвійської хори [Билкова, Самойленко, 2014, с. 91, рис. 5], а також фляга з розкопок самої Ольвії (КПЗ-85, 4; рис. 6, 4). Діаметр її вінця сягає 4 см, висота горла 3,5 см, ширина тулуба близько 20 см, петлеподібні дещо підняті ручки обома кінцям кріпляться до плечей. Фляга виготовлена з характерної ольвійської глини сірого кольору, має лисковану поверхню. У глиняній масі прослідкову-

3. Глек зберігається у шкільній музейній кімнаті с. Далекє Чорноморського району АР Крим. Висловлюю вдячність за допомогу в опрацюванні матеріалу з поселення Маслини директору КРВІАЗ «Калос Лімен» З.І. Писач.

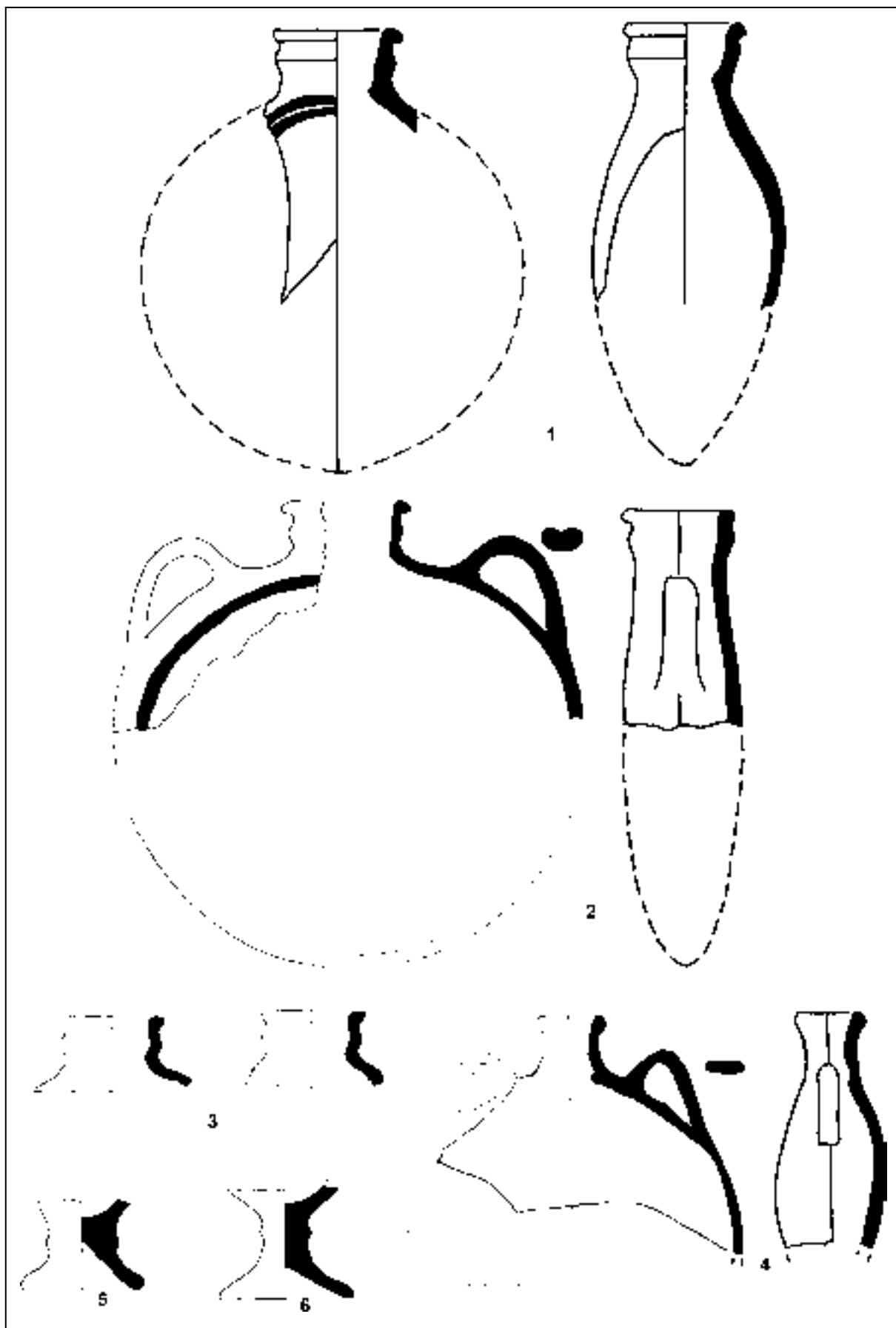

Рис. 6. Червоноглиняна кераміка спеціального призначення з Ольвії

ється дрібні часточки вапняку. На внутрішній частині горла помітний брак виробництва.

Таким чином, фляги в якості дрібної керамічної тари були характерні для місцевого виробництва як Херсонеса Таврійського, так і Ольвії. Тим не менше, присутність таких херсонеських виробів в ольвійських матеріалах говорить про налагоджені економічні зв'язки та спільні традиції побуту цих двох сусідніх полісів у ранньоелліністичний час.

Групу херсонеських керамічних виробів в Ольвії поповнюють фіміатерії – спеціальні чаші для куріння, яким супроводжувалися ритуальні дії. Слід відзначити два фрагменти таких курильниць, про херсонеське походження яких говорить характер глини. Перший з них (О-91/НГС/149) зберігся на висоту 5,5 см і представляє собою ніжку з денцем чаші (рис. 6, 5). Внутрішня частина піддону значно заглиблена до середини, ширина профільованої ніжки сягає 4 см. Глина, з якої виготовлено посудину, має яскравий червоний колір, поверхня виробу вкрита світлим ангобом. Фрагмент іншого фіміатерія (О-94/НГС/199) також являє собою профільовану ніжку з денцем чаші (рис. 6, 6). Його збережена частина сягає висоти 6,5 см. Внутрішня частина піддону не значно заглиблюється до середини, водночас ніжка відзначається наявністю різкого ребра під чашею. Глина також має червоний колір з дрібними вклученнями, поверхня покрита світлим ангобом. З розкопок поселень Північно-Західної Таврики відомо, що майстерні Херсонеса виготовляли такий тип посуду [Латышева, 1994, с. 22-23; Кутайсов, Уженцев, 1994, с. 63-64, рис. 12, 2-3; Ščeglov, 2002, p. 222, pl. 146, 7; pl. 147, 8-9].

Таким чином, підтверджуючи висновки М.І. Золотарьова про економічні зв'язки між Ольвією та Херсонесом Таврійським у ранньоелліністичний час на підставі аналізу ранньоелліністичної тари, варто відзначити також надходження до Ольвії з Херсонеса столового посуду та кераміки спеціального призначення. Найяскравіше херсонеський привізний посуд вирізняється за характером глини та орнаментації, переважають глеки з рослинним та лінійним розписом червоною фарбою часто на ангобованій поверхні. Зустрічаються також фляги та фіміатерії, які також відносяться до херсонеського виробництва за характером глини. Датуються такі вироби, за аналогіями з відомих комплексів переважно херсонеської хори, від кінця IV до II ст. до н.е. Тому можна гадати, що в цей час, поряд з торгівлею продуктами виноробства в амфорах, Херсонес Таврійський поставляв до Ольвії власні керамічні вироби. Припускаючи той факт, що хори обох полісів межували

між собою в районі Перекопу, можна з деякою ймовірністю говорити не лише про північно-західний вектор херсонеської торгівлі, а й про існування певної контактної зони, що підтверджується аналізом археологічних матеріалів, зокрема з поселення Маслини, крайнього північного укріплення херсонеської держави. Тут зустрічається, поряд з масовим посудом з Херсонеса, також ольвійська кераміка [Котенко 2011, с. 69-75]. До контактної зони відноситься за місцем розташування також Білозерське поселення у гирлі Дніпра, матеріальна культура котрого знаходить спільні риси з віддаленими поселеннями херсонеської хори [Былькова, 2008, с. 63]. Остаточні ж висновки про характер економічних зв'язків між Ольвією та Херсонесом Таврійським можна буде отримати, маючи результати аналізу масового матеріалу з обох полісів.

Белов Г.Д. Эллинистический дом в Херсонесе // ТГЭ – 1962. – Том VII. – С. 143-183.

Былькова В.П. Белозерское поселение в контексте синхронных археологических памятников // Проблемы археологии Восточной Европы. К 85-летию Бориса Андреевича Шрамко. – Харьков, 2008. – С. 56-64.

Былькова В.П., Самойленко И. Ю. Сіроглиняна кераміка Білозерського поселення // Археологія. – 2014. – №1. – С. 85-96.

Буйских С.Б. Серая гончарная керамика Ольвии и ее хоры VI-I вв. до н. э. (историографический аспект) // ЕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ: Антиковедческо-историографический сборник памяти Ярослава Витальевича Доманского (1928-2004). – СПб., 2007. – С. 28-44.

Дашевская О.Д. Эллинистическая расписная керамика из Северо-Западного Крыма // СА. – 1967. – №1. – С. 162-168.

Егорова Т.В. Чернолаковая керамика IV-II вв. до н.э. с памятников Северо-Западного Крыма. – М., 2009.

Егорова Т.В. Новая раннеэллинистическая усадьба на городище «Чайка» и ее место в структуре поселения // Stratum plus. – 2014. – №3. – С. 303-323.

Зайцева К.И. Группа местной расписной керамики с растительным орнаментом из Ольвии III-II вв. до н.э. // Художественные изделия античных мастеров. – Л., 1982. – С. 50-69.

Золотарев М.И. Взаимоотношения Ольвии и Херсонеса в IV – II вв. до н.э. (по материалам херсонесских керамических клейм из Ольвии) // Северо-Западный Крым в античную эпоху. – К., 1994. – С. 123-137.

Книпович Т.Н. Из истории художественной керамики Северного Причерноморья // СА. – 1941. – VII. – С. 139-151.

Котенко В.В. Сіролощена кераміка з поселення Маслини // Археологія. – 2011. – №1. – С. 68-76.

Котенко В.В. Керамические фляги из поселения Маслины в Северо-Западной Таврике // БИ. – 2014. – XXX. – С. 382-391.

Котенко В.В. Поселение Маслины в Северо-Западной Таврике (общая характеристика) // *Stratum plus*. – 2014. – №3. – С. 325-341.

Кутайсов В.А., Уженцев В.Б. Восточный ворота Калос Лимена // Северо-Западный Крым в античную эпоху. – К., 1994. – С. 44-70.

Ланцов С.Б., Гречко Д.С., Власов В.П. Исследования на территории Кульчукского некрополя // АДУ 2011. – К., 2012. – С. 76-77.

Латышева В.А. Граффити поселения Маслины // ВХУ. – 1983 – № 238. – С. 101-110.

Латышева В.А. Отчет о работе Северо-Крымской археологической экспедиции Харьковского госуниверситета в 1984 году // НА ИА НАНУ – Ф.Э. 1984/81.

Латышева В.А. Культовые сосуды поселения херсонесской хоры «Маслины» // ВХНУ. – 1994. – №385. – С. 22-31.

Попова Е.А., Коваленко С.А. Историко-археологические очерки греческой и позднескифской культур в Северо-Западном Крыму (по материалам Чайкинского городища). – М., 2005.

Соломоник Э.И. Новые эпитафические памятники Херсонеса. – К., 1964.

Уженцев В.Б. Эллины и варвары Прекрасной Гавани (Калос Лимен в IV в. до н.э. – II вв. н.э.): Материалы по археологии Крыма. — Симферополь, 2006.

Э.Р. Штерн. К вопросу об эллинистической керамике // ЗООИД. – 1910. – XXVIII. – С. 158-190.

Zolotarev M.I. A Hellenistic Ceramic Deposit from the North-eastern Sector of Chersonesos // BSS – 3 – P. 193-216.

Kašaev S.V. Commonware // Panskoe I. The Monumental Building U-6. – Vol.1. – Aarchus 2002. – P. 150-179.

Ščeglov A.N. Cult Sculpture, Altars, Sacred Vessels and Votives // Panskoe I. The Monumental Building U-6. – Vol.1. – Aarchus 2002. – P. 213-227.

Stolba V.F. Graffiti and Dipinti // Panskoe I. The Monumental Building U-6. – Vol.1. – Aarchus 2002. – P. 228-244.

V. V. Kotenko

ПОСУДА ХЕРСОНЕСА ТАВРИЧЕСКОГО, НАЙДЕННАЯ В ОЛЬВИИ

В публикации рассматривается вопрос экономических взаимоотношений Ольвии и Херсонеса Таврического в эллинистическое время. Для этого из керамического комплекса Ольвии выделены группы привозных гончарных изделий херсонесского производства, представленных преимущественно расписными столовыми кувшинами и некоторыми специфическими формами посуды. Датируются такие изделия по аналогиям из известных комплексов преимущественно херсонесской хоры от конца IV до II вв. до н.э. Поэтому можно думать, что в обозначенное время, наряду с торговлей продуктами виноделия в амфорах, Херсонес Таврический поставлял в Ольвию также собственные керамические изделия в качестве товара.

Ключові слова: Ольвія, Херсонес Таврійський, розписний посуд, еллінізм.

V. V. Kotenko

WARE OF TAURIC CHERSONESOS FOUND IN OLBIA

This paper discusses the economic relations between Olbia and Tauric Chersonesos in the Hellenistic period. For this purpose from ceramic complex of Olbia selected some group of imported pottery of Chersonesos production represented mainly by painted jugs and some specific forms of ware. Date such products on analogies from known complexes predominantly from Chersonesos chora from the end of IV to II centuries BC. Therefore, it is conceivable, that at the designated time, along with the trade of products of wine in amphoras, Tauric Chersonesos supplied to Olbia also own pottery as a commodity.

Key words: Olbio, Tauric Chersonesos, painted jugs, Hellenism.

Одержано 24.12.2014